

Eesti Advokatuur
Tartu Ülikool

Eesti ja EL õigusallikate tekstikorpuse rakendamine viidete otsinguks

Õigusrobotika konkursi raames loodud programmikoodi kirjeldus

Programmikoodi loojad: Mario Sepp, Roland Pihlakas

Visiooni ja kirjelduse loojad: Margot Maksing, Mario Sepp,
Mirell Krain, Roland Pihlakas

Tallinn 2017

Probleemi kirjeldus

Õigusküsimuste lahendamine on ajakulukas protsess, kuna hõlmab erinevatest veebikeskkondadest ja erineval kujul, nii elektroonsel kui ka paberkandjal, oleva õiguslase teabe otsimist. Sealjuures pole õigusallikatest otsimine piisavalt paindlik. Advokaatidel, prokuröridel, kohtunikel ja juristidel tekib töös sageli vajadus otsida mõne seaduse sätte tõlgendusi kohtupraktikast. Samuti on oluline seaduste omavaheliste viidete ja seoste leidmine.

Eesmärgid

Õiguslase teabe otsimise lihtsustamiseks on esmane eesmärk luua ühine platvorm nii Eesti kui ka Euroopa Liidu õigusallikate kokku koondamiseks. Õigusallikate integreerimine ühte keskkonda aitab kaasa nende efektiivsemale haldamisele ning hõlbustab kiiremat õigusküsimuse lahendamist, kuna hoiab kokku aega, mis kulub erinevatest keskkondadest õiguslase teabe otsimisele.

Teoreetilised lahendused

Eestis lahendavad kohtud vaidlusi kehtivate seaduste alusel. See tähendab, et esmatähtis on õigete õigusnormide äratundmine. Järgmise sammuna on oluline seaduse teksti mõttest aru saamine ehk õiguse tõlgendamine. Õigust aitab tõlgendada varasem kohtupraktika. Lisaks on argumenteerimist abistavateks materjalideks seaduste kommentaarid ja ka Juridica artiklid, TÜ Õigusteaduskonna lõputööd ning Tarbijakaitse komisjoni otsused.

Programmi kõige olulisem funktsionaalsus on nõ kaasuse lahendamine. Programm esitab kasutajale küsimusi, millele vastates jõuab kasutaja lõpplahenduseni. Tsiviilõiguses on tavapärastel igal nõudel seaduses konkreetne nõude alus ehk üks kindel paragrahv, mille järgi kõiki sarnaseid õigusvaidlusi lahendatakse (või vähemalt nende lahendamist alustatakse). Nõude alus on omakorda seotud teiste paragrahvidega, mille abil kontrollitakse ühe või teise eelduse täidetust.

Esimesena peab programm töötama viisil, et kaasuseid on võimalik läbi lahendada vastavalt programmi poolt esitatud küsimustele, mis põhinevad nõude alustel ja eeldustel. Küsimused peavad olema võimalikult lühikesed, kuid samas üheselt mõistetavad. Võimalusel tuleb eelistada märksõnade kasutamist lausetele, sest see on kasutajale kiirem ja mugavam.

Järgmisena lisandub võimalus, et iga küsimuse ja vastusevariandi juures on viited kohasele kohtupraktikale ja õiguskirjandusele. Kasutajal peab olema võimalik tutvuda erinevate argumentide ja seisukohtadega enne, kui ta programmi esitatud küsimusele vastab. Siinkohal on ilmselt oluline, et arvuti suudab ise kohtupraktikat nii palju mõista ja süstematiseerida, et ta pakuks kasutajale 10-20 kõige olulisemat lahendit (või isegi vähem). Leitud lahendis on võimalik märgistada vajalik tekstilõik, et sellele ühe nupuvajutusega viidata, näiteks märgistatud lõik kopeerida valmivasse dokumenti (NB! koos korrektse viitega). Programm “õpib” kasutaja tehtud valikutest, st pakub esimesena neid lahendeid, mida kasutajad ise sagedamini viitavad (see õpivõime ei pea kasutaja jaoks ilmselge olema).

Järgmisena leiame võimaluse lahendusskeemi lühendamiseks. Lihtsamate kaasuste puhul ei soovi kasutaja kindlasti alati kogu skeemi läbi lahendada. Seega peab kasutajal olema võimalik alustada “skeemi keskelt”. Üks võimalus on pakkuda kasutajale võimalust sisestada märksõna, millest ta soovib alustada, tekstina. Programm ise pakub kasutaja teksti põhjal kõige sarnasemad etapid pikast kaasuse lahenduse skeemist, kasutaja saab valida talle sobiva ja jätkata sealt skeemi lahendamist. Sel juhul peaks kasutaja kindlasti mõned korrad eelnevalt pikka skeemi lahendama, et ta teaks märksõnu, mida lühendatud skeemi jaoks sisestada.

Lisaks peaks programm töötama ka otsingumootorina. See funktsionaalsus peaks olema eraldi valik võrreldes kaasuste lahendamisega. Kasutajal on võimalik sisestada üks või mitu märksõna ja valida, millistest allikatest ta nende märksõnade kohta teavet soovib (seadused Riigi Teatajas, Euroopa Liidu seadused, esimese/teise astme kohtupraktika, Riigikohtu praktika, Juridica artiklid, TÜ Õigusteaduskonna lõputööd, Tarbijakaitse komisjoni otsused, õiguskirjandus). Esitatud märksõnade järgi kuvab programm 10-20 vastet, mis võiks taas olla viidatavad (+programm salvestab kasutajate valikuid).

Märksõnade otsing töötab temaatilise kattumise põhimõttel, ehk et dokumentides leiduv sõnavara ei pea täpselt kattuma otsingus kasutatud sõnadega, piisab teema ühtimisest. Lisaks saab otsingu sisendiks anda terveid dokumente, mille teemadele vastavaid õigustekste on soov leida.. Algoritm saab soovitada otsinguga seonduvaid alternatiivseid või täpsustavaid märksõnu, ehk sisuliselt täpsustavaid küsimusi. Samuti on võimalik esitada “negatiivseid” märksõnu teatud teemade välistamiseks tulemustest. Viimaks on võimalik ka märkida, millised varasemad otsingutulemused ei paistnud käesoleval hetkel kohased, et otsingumootor teaks järgmisena pakkuda võimalikult erinevat sorti tulemusi.

Eespool kirjeldatud programm aitaks õiguse valdkonnas tegutsevatel inimestel paremini orienteeruda suures hulgas õigusteabes ning tagaks õiguse ühetaolise kohaldamise rohkematel sarnastel juhtudel.

Teostatud osa

Eelmises punktis kirjeldatud idee teostamiseks on vaja aga oluliselt rohkem aega ja suuremat meeskonda, kui Õigusrobotika konkurss seda võimaldas. Konkurssi käigus on valminud väiksema mahuga prototüüp, mis lahendab eespool kirjeldatud otsingumootori probleemi. Seda on võimalik täiendada ning edasi arendada. Lisaks on teostatud Riigi Teataja arhiivide parsimise loogika, mis hetkel küll veel pole demo osa.

Demo

Otsingud toimuvad tekstide temaatilise sarnasuse järgi otsingusõnadele. Leitavad tekstid ei pea otsingus olevaid märksõnu tingimata sisaldama, kui leidub sünonüüme või muud moodi temaatilist kattumist.

Otsida saab nii eesti kui inglise keelseid tekstide tõlkeid.

Praegune demo sisaldab nii Eesti kui Euroopa Liidu seadusi, seisuga oktoober 2004. Kasutame hetkel vanu seadusi, kuna nende maht on kümneid kordi väiksem, tänu millele demo katsetajal on vähem ootamist programmi esmase käivituse järel, ning teiseks oli nende vanade korpuste formaat demo projekti raames lihtsamini kasutatav.

Hiljem hakkab programm töötama üle veebi ning mahukate andmete allalaadimise või esmase töötluse probleemi ei teki.

Kasutatakse “Doc2vec” nimelist algoritmi, mis teostab “word embeddingu” statistilist analüüsi. Lisaks on programmi sisse ehitatud võimalus otsida isiklikke tekstiarhiive, kui päringus vastav kaust ära määrata. Sellega on kasutajal võimalik lisada isiklikke andmekorpuseid.

Paralleelkorpuse kasutamine tekstide ja ridade teemade tuvastamiseks on huvitav selle poolest, et võimaldab sõnade täiendavat tähendusruumi statistiliselt tuvastada lisaks sama keele lausetele ka teksti tõlgete ehk paralleelkorpuse pealt.

Ekraanitõmmis:

```
Search Legal Texts with LOGGING

Please note: this program stores all your queries and results into a log file named:
LegalSearchTextLog.txt

Enter search query or command: insurance

Hello
Loading associations with 100 semantic dimensions. (First time loading may take some time).
Total number of texts: 4459
positive query words: ['insurance']
negative query words: []
negative query result indexes from previous query: []
Inferring query semantics
Searching for matches
[1] 0.623 "Motor Third Party Liability Insurance Act - Passed 10 April 2001 - (RT (1) I 2001, 43, 238)," @ et-en/x40068k1_et-en.par
[2] 0.541 "Grant of Permission to Enter into Insurance Agreements which Restrict or May Restrict Free Competition (Block Exemptions) - Government of the Republic Regulation No. 169 of 30 May 2000 - (Repealed - 25.09.2001 entered into force 01.10.2001, in force until 31.03.2003 - RT I 2001, 78, 462)" @ et-en/x40048_et-en.par
[3] 0.527 "Unemployment Insurance Act - Passed 13 June 2001 - (RT (1) I 2001, 59, 359)," @ et-en/x50053_et-en.par
[4] 0.520 "Estonian Health Insurance Fund Act - Passed 14 June 2000 - (RT (1) I 2000, 57, 374)," @ et-en/x50003_et-en.par
[5] 0.514 "Insurance Activities Act - Passed 6 June 2000 - (RT (1) I 2000, 53, 343)," @ et-en/x30072k2_et-en.par
[6] 0.496 "The Republic of Estonia Health Insurance Act - Passed 12 June 1991 - (RT (1) 1991, 23, 272; consolidated text RT I 1999, 7, 113)," @ et-en/x50056k1_et-en.par
[7] 0.466 "Roads Act - Passed 17 February 1999 - (RT (1) I 1999, 26, 377)," @ et-en/x30056k1_et-en.par
[8] 0.464 "COUNCIL REGULATION (EEC) No 1390/81 of 12 May 1981 extending to self-employed persons and members of their families Regulation (EEC) No 1408/71 on the application of social security schemes to employed persons and their families moving within the Community - THE COUNCIL OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, - Having regard to the Treaty establishing the European Economic Community, and in particular Articles 2, 7, 51 and 235 thereof," @ en-et/t50643_en-et.par
[9] 0.463 "State Compensation of Victims of Crime Act - Passed 15 December 1998 - (RT (1) I 1999, 4, 51; consolidated text RT I 2001, 12, 50)," @ et-en/x50051_et-en.par
[10] 0.461 "Republic of Estonia Health Insurance Act, Republic of Estonia Employment Contracts Act, Public Service Act and State Fees Act Amendment Act - Passed on 9 December 1998 - (RT I 1998, 111, 1829)," @ et-en/x30028_et-en.par
[11] 0.455 "COUNCIL DIRECTIVE 98/29/EC of 7 May 1998 on harmonisation of the main provisions concerning export credit insurance for transactions with medium and long-term cover - THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, - Having regard to the Treaty establishing the European Community, and in particular Article 113 thereof," @ en-et/t40141_en-et.par
[12] 0.455 "COUNCIL DIRECTIVE 87/344/EEC of 22 June 1987 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to legal expenses insurance - THE COUNCIL OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, - Having regard to the Treaty establishing the European Economic Community, and in particular Article 57 (2) thereof," @ en-et/t50194_en-et.par
[13] 0.440 "Financial Supervision Authority Act - Passed 9 May 2001 - (RT (1) I 2001, 48, 267)," @ et-en/x50008_et-en.par
[14] 0.437 "COUNCIL DIRECTIVE 92/49/EEC of 18 June 1992 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and amending Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (third non-life insurance Directive) - THE COUNCIL OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, - Having regard to the Treaty establishing the European Economic Community, and in particular Articles 57 (2) and 66 thereof," @ en-et/t50246_en-et.par
[15] 0.435 "Deposit Guarantee Fund Act - Passed 15 April 1998 - (RT (1) I 1998, 40, 612)," @ et-en/x2048k1_et-en.par
```

Kasutusjuhend

Windowsi all kasutamiseks sobiv kompileeritud demo on allalaetav siit:

www.simplify.ee/legalsearch/LegalSearchText_31.01.2017.zip

Hiljem uuendatud versioonid on saadaval siin:

www.simplify.ee/legalsearch/LegalSearchText.zip

Arhiiv tuleks lahti pakkida ning tekkinud kaust kopeerida “Allalaadimiste” kaustast “Dokumentide” alla, vastasel korral ei pruugi olla võimalik programmi käivitada.

Tarkvaral on kaks versiooni, üks salvestab kõvakettale tekstifaili logi kõigist otsingupäringutest ning tulemustest. Teine versioon ei salvesta.

Vastavalt tuleks käivitada (saab käivitada topeltklikiga, ei pea konsooli avama):

`_LegalSearchText_with_logging.bat`

või

`_LegalSearchText.bat`

Peale käivitamist esimese päringu järel koostab tarkvara otsinguks vajaliku andmebaasi. See võtab mõned minutid aega. Hilisemate otsingute jaoks andmebaasi enam uuesti ei koostata, välja arvatud, kui otsitakse uue täpsusastmega (dokument versus rida) - siis toimub samuti andmebaasi koostamine ainult üks kord keele ning täpsusastme kohta ning eelmise täpsusastme andmebaas jääb samuti alles.

Päringute formaat:

- Üldiselt, otsingu tekstis leiduvad sõnad on otsingusõnad. Otsingusõnad on terminid, mille teemadega kattuvaid dokumente üritatakse leida. Otsingusõnade ette võib lisada erilist tähendust omavaid märksõnu, mis on kirjeldatud hiljem.

Näide:

Enter search query or command: insurance

- Kui otsingusõna ette kirjutada miinusmärk - siis mõjub see sõna negatiivse sõnana ehk et selle sõnaga seonduvaid dokumente või teemasid üritatakse tulemustes vältida. Miinusmärk peaks asuma vahetult sõna ees nõnda, et tühikut vahel ei ole.

Näide:

Enter search query or command: border customs -marine

- Päringu teksti esimesed märksõnad määravad mõningaid nüansse otsingu käitumises (need märksõnad ei ole kohustuslikud ning nende puudumisel kasutatakse vaikekäitumist, on lubatud esitada ka suvaline alamosa otsingut juhtivatest märksõnadest, kuid lubatud järjekord on fikseeritud). Märksõnad ei ole tõstutundlikud. Kokkuvõtlikult on nende märksõnade formaat järgnev:

```
[level: text|line (text)] [language: eng|est|engest|esteng|none  
(eng)] [scope: ee|eu|eeeu|custom:folder (ee)] [num_results: (20)]  
[num_dims: (152/252)] [notlike #1 #3 #8 ...] query words ...  
-negative -words ...
```

- Programm näitab abiteksti, kui esitada tühi päring või kirjutada päringuks sõna help

Näide:

Enter search query or command: help

- Need märksõnad ning nende kasutamine on inimeste keeles lahti seletatud järgnevalt. Päring koosneb tekstist, mida tõlgendatakse vasakult paremale:
 - **text|line**
tohib kasutada ühte neist kahest märksõnast. Need määravad, kas otsida terviktekste (**text**) või ridasid neis tekstides (**line**). Vaikimisi otsitakse terviktekste. Ridade tasemel otsing ei toimi veel kuigi hästi, selle põhjused ja edaspidised lahendused on mainitud “edasiarenduste” peatükis.
 - **eng|est|engest|esteng|none**
määrab otsingusõnade ning tulemuste kuvamise keele. **engest** ning **esteng** tähendavad seda, et otsing toimub ühe keele märksõnade järgi, kuid tulemused kuvatakse otsingutulemustele vastavatest tõlgetest. Kuna korpus on tõlgete paralleelkorpuse kujul, siis on selline võte võimalik. Vaikimisi otsitakse inglisekeelsete märksõnadega ning tulemused kuvatakse samuti ingliskeelsest korpusest.
none variant tähendab, et tekst on tavaline toortekst, mis ei sisalda <eesti> ja <inglise> tagisid. Seda on vaja kasutada juhul, kui on soov otsida isiklikke tekstiarhiive (vaata järgnevat lõiku).

- `ee|eu|eeeu|custom:folder`
määrab, milliseid seadusi otsida. `ee` puhul otsitakse ainult Eesti seadusi, `eu` puhul ainult Euroopa Liidu seadusi, ning `eeeu` puhul otsitakse mõlemast seadusekogust. Vaikimisi otsitakse ainult Eesti seadustest.
`custom:folder` tähendab, et korpusena kasutatakse mõnda isiklikku tekstiarhiivi kaustas, mille nimi tuleb kirjutada sõna “**folder**” asemele ülal olevas päringus. Kaust peab olema alamkataloog, mis asub demoprogrammi kausta sees.
Näide:
`text none folder:demo_custom_book 5 secrets property`
- Järgnev number määrab, kui mitu otsingutulemust kuvada. Vaikimisi kuvatakse 20 otsingutulemust.
- *Edasijõudnutele: Järgnev number määrab, kui mitu tähenduse dimensiooni tekstidest tuvastatakse ning sõnadele omistatakse. Vaikimisi tuvastatakse dokumendi tasemel otsingu jaoks 152 dimensiooni ning ridade tasemel otsingu jaoks 252 dimensiooni. Tavakasutaja tõenäoliselt ei soovi selle numbri muutmisega katsetada.*
- `notlike ... numbrid`
märksõna `notlike` järel olevad numbrid määravad järjenumbrite kaudu, millised otsingutulemused eelmises otsingus ei meeldinud ning mille sarnaseid võiks käesolevas otsingus vältida.
- Näide:
Enter search query or command: `text engest eeeu 10 notlike 1 3 8 social care`

Arendusplaanid:

- Kaheastmeline otsing rea otsingu jaoks: kõigepealt otsitakse välja temaatiliselt sobivad dokumendid, seejärel neist dokumentidest kõige enam sobivad read. Hetkel toimib rea otsing sedasi, et käsitleb iga rida sõltumatu dokumendina. Praegusel moel on igal reaga seotud liiga vähe infot, et seda adekvaatselt temaatiliselt töödelda. Analoogselt võib teha otsitavaks paragrahve ning peatükke. Kõige keerukam on hästi tööle saada rea tasemel otsingut, suuremate ühikute otsimine on lihtsam.
- Otsingu sisendiks saab määrata ka mõne olemasoleva seaduse või kohtulahendi otsingu enda korpusest ning otsida teisi temaatiliselt seonduvaid seadusi ja lahendeid. See on lihtsalt teostatav.
- Otsinguga seonduvate alternatiivsete märksõnade soovitamine. See on lihtsalt teostatav.
- Riigi teataja XML arhiivide tugi (arhiivid on saadaval aadressil <http://avaandmed.rik.ee/andmed/ERT/> lisaks tõlked aadressil <http://avaandmed.rik.ee/andmed/ERT/.tolked/tolked.zip>)
- Riigikohtu lahendite arhiivide tugi
- Juridica arhiivide tugi
- Otsingu sisendiks on võimalik anda tekstifaile, millele vastavaid temaatilisi tulemusi soovitakse leida. Ehk et tekstifaili sisu ongi otsingu märksõnadeks. Analoogselt on võimalik anda tekstifaile negatiivsete märksõnade alla. See on lihtsalt teostatav.
- Parem eesti keele tugi kasutades morfoanalüsaatorit sõnatüvede leidmiseks ning ühtestajat mitmetimõistetavate sõnade ning asesõnade tähenduse selgitamiseks. Samuti fraaside tuvastamiseks. Uusim meile teadaolev eesti keele tarkvaralise töötlemise tööriist asub aadressil <https://estnltk.github.io> Analoogne vanem tööriist leidub aadressil <http://www.eki.ee/tarkvara/analyys/>
- Parem inglise keele tugi mõne põhjalikuma morfoanalüsaatori kasutamisega, kui praegu koodi sissekirjutatud prototüüp. See võimaldab paremini tuvastada sõnatüvesid ning lisaks eemaldada osa stopp-sõnu (sõnad, mis on liiga sagedased, et tähendust omada). Ka praegune algoritm suudab stopp-sõnu ignoreerida, kuid seda statistilistel meetoditel.
- Erinevad otsingualgoritmid. Hetkel on kasutuses “Doc2vec” algoritm, mis leidub GenSim tarkvaramooduli sees (<https://radimrehurek.com/gensim/>). Alternatiivina on võimalik kasutada veel LSI (Latent semantic analysis), LDA (Latent Dirichlet allocation) ning KCCA (Kernel Canonical Correlation Analysis) statistilisi algoritme. LSI ning LDA on mõlemad samuti saadaval GenSim tarkvaramooduli sees. Mujal leidub ka KCCA implementatsioone ning siinse koodi autor on seda algoritmi ka ise ühe korra varasemalt kasutanud.

- Kui mõni otsingusõna on liiga harvaesinev, et statistiline lähenemine seda leida võiks (statistiline lähenemine ei indekseeri sõnu, mille tähendust tuvastada ei suuda), siis on potentsiaalselt tegu mingi lühendi või märksõna või nimega. Sel juhul aitaks täiendavalt tavateksti otsingu tugi, mis otsib otsingusõna otse algfailidest ning mitte statistilisest mudelist.

Viited

Käivitav kompileeritud demo:

www.simplify.ee/legalsearch/LegalSearchText_31.01.2017.zip

Hiljem uuendatud versioonid on saadaval siin:

www.simplify.ee/legalsearch/LegalSearchText.zip

Demo arhiiv sisaldab ülal mainitud seadusekorpuseid

Demos kasutatav lähtekood (sisaldab versioonide ajalugu ning ka kõik uuendused tulevad siia):

<https://github.com/levitation/LegalSearch>

Lähtekood seisuga 31.01.2017 on saadaval ka siin:

www.simplify.ee/legalsearch/LegalSearchSources_31.01.2017.zip

Arendusjuhised on lähtekoodi sees

Täiendav koodivaramu:

<https://github.com/mariosepp/riigiteataja-converter>

Sisaldab Riigi Teataja arhiivide parsimise loogikat, mis sai käesoleva võistkonna liikme Mario Sepp poolt loodud samuti käesoleva konkursi raames.

Kasutatavate tekstikorpuste arhiiv eraldi (sisaldub ka kompileeritud koodi arhiivis ning lähtekoodi arhiivis):

www.simplify.ee/legalsearch/LegalSearchCorpuses.zip

Seal sisalduvad failid pärinevad originaalis siit:

<http://www.cl.ut.ee/korpused/paralleel/>